

W sprawie przestępstwa oszustwa gospodarczego z art. 298 k.k.

MONIKA FILIPOWSKA

Katedra Prawa o Wykroczeniach i Karnego Skarbowego
Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego

W ostatnich latach skala ubezpieczeń, jak również różne rodzaje zawieranych umów ubezpieczeniowych, stają się miernikiem stopnia zaawansowania rozwoju gospodarczego. Niestety, ceną tego jest wzrost przestępczości ubezpieczeniowej. Według szacunków zagranicznych ekspertów 40% odszkodowań wypłacanych w Stanach Zjednoczonych stanowią świadczenia nienależne, natomiast w krajach skandynawskich szacuje się, iż 10% odszkodowań majątkowych wypłacanych jest w wyniku przestępstwa¹. Z szacunkowych wyliczeń polskich znawców tego zagadnienia wynika, iż wyłudzone odszkodowania stanowią około 20–30% odszkodowań wypłacanych przez firmy ubezpieczeniowe w Polsce. Biorąc pod uwagę, że ujawnia się zaledwie 1–2% rzeczywiście dokonanych przestępstw, na podstawie teorii „ciemnej liczby” i analizy czynników kryminogennych, pracownicy z Wyższej Szkoły Ubezpieczeń i Bankowości w Warszawie szacują, że w Polsce dokonuje się rocznie ponad 200 000 tego typu czynów. Straty, czyli bezpodstawnie wypłacone odszkodowania lub inne świadczenia, sięgają około 30% globalnej sumy wypłat. Natomiast Rzecznik Ubezpieczonych szacuje, że jest to na-

¹ Z. Iwaszkiewicz, *Ekonomiczne aspekty przestępczości ubezpieczeniowej w Polsce i Unii Europejskiej*, Business & Promotion 2002, nr 2, s. 23.

wet 40%, a w ubezpieczeniach komunikacyjnych 45–65%. W związku z tym „ciemną liczbę” oszustw ubezpieczeniowych w Polsce szacuje się na 1:50, czyli na 50 oszustw tego typu tylko jedna trafia do organów ścigania². Z oceny zagrożenia dokonanej przez Komendę Główną Policji w zakresie przestępczości ubezpieczeniowej wynika, że w 2005 r. obszarem o największym zagrożeniu przestępczością był sektor ubezpieczeń komunikacyjnych. Prowadzone analizy dowodzą, że od kilku lat około 80% ujawnionych przestępstw dotyczy tego rodzaju ubezpieczeń. Tak znaczny udział wyłudzeń w ubezpieczeniach komunikacyjnych w ogólnej liczbie oszustw wynika m.in. ze struktury portfela ubezpieczeniowego, w którym obecnie ok. 75% stanowią ubezpieczenia komunikacyjne. Wykrywalność ujawnionych przez Policję tego rodzaju przestępstw znacznie wzrosła i w 2005 r. wyniosła 99,6%.

Warto również wspomnieć, że w Polsce tylko dwa towarzystwa ubezpieczeniowe PZU S.A. i Warta S.A. prowadzą statystyki przestępstw ubezpieczeniowych popełnionych na ich szkodę. Są one prowadzone tylko i wyłącznie na użytek służbowy³. Ujawnienie informacji dotyczących skali i skutków przestępczości ubezpieczeniowej nie jest praktykowane przez inne zakłady ubezpieczeń, które wstydzą się tego zjawiska, jak i tego, że nie potrafią sobie z nim skutecznie poradzić. W 2001 r., Polska Izba Ubezpieczeń zobligowała zakłady ubezpieczeń do przekazania danych dotyczących przestępczości. Z 37 zakładów działu I tylko 13 przesłało odpowiednie informacje, na 35 zakładów działu II informacje przekazały 23 zakłady ubezpieczeń. Wynosi to zatem odpowiednio 35% towarzystw ubezpieczeniowych działu I i ok. 66% działu II⁴.

W tym przypadku zasadne jest twierdzenie o potrzebie zwalczania zjawiska przestępczości ubezpieczeniowej celem niedopuszczenia do ponoszenia strat ekonomicznych z tego tytułu nie tylko przez towarzystwa ubezpieczeniowe, lecz także samych ubezpieczonych. Towarzystwa bowiem – w związku z narażeniem ich na straty wynikające z owego przestępczego procederu, stanowiącego jeden z czynników wpływających

² W. Ronka-Chmielewiec, *Ubezpieczenia. Rynek i ryzyko*, Warszawa 2002, s. 93.

³ *Ibidem*, s. 95.

⁴ M. Molak, *Analiza przestępczości ubezpieczeniowej w 2001 roku w oparciu o dane uzyskane z zakładu ubezpieczeń*, Materiały konferencyjne VI Ogólnopolskiej Konferencji *Przestępczość ubezpieczeniowa*, Szczecin 2003.

na kondycję firm ubezpieczeniowych – podnoszą składki, natomiast wszyscy ubezpieczeni poprzez zapłatę coraz wyższych składek pośrednio partycypują w tych stratach⁵.

W związku z tą sytuacją do istniejących uregulowań polskiego prawa karnego musiały dołączyć uregulowania dotyczące nowych typów oszustw zaliczonych do przestępstw gospodarczych. Już w 1994 r. ustawą z 12 października 1994 r. o ochronie obrotu gospodarczego i zmianie niektórych przepisów prawa karnego⁶ wprowadzono nieznane dotąd w polskim prawie nowe typy przestępstw. Jednym z nich jest oszustwo ubezpieczeniowe (art. 4 ustawy). Ten typ przestępstwa został uwzględniony w nowym kodeksie karnym uchwalonym 6 czerwca 1997 r., oszustwo ubezpieczeniowe w art. 298 k.k. S. Noworyta⁷ określa te przestępstwa gospodarcze jako „białą plamę” w naukach penalnych naszego kraju.

Jak podkreśla O. Górniok⁸, oszustwo gospodarcze różni się od klasycznego przestępstwa oszustwa, gdyż:

- nie występują tutaj elementy przemocy;
- oszustwa gospodarcze dokonywane są w związku z legalnie prowadzoną działalnością bądź sprawca stara się nadać tej działalności pozory legalności;
- następstwem tych przestępstw są znaczne szkody materialne i niematerialne;
- sprawcy w większości wywodzą się z wyższych sfer społeczeństwa.

Podstawową cechą przestępstwa oszustwa, zgodnie z definicją zawartą w raporcie Parlamentu Europejskiego, jest zniekształcenie rzeczywistości, a fałsz jest „czynnikiem sprawczym”⁹. Ta dobrowolna dyspozycja jest następstwem błędnej oceny danego stanu faktycznego przez pokrzywdzonego, a wywołana podstępny zachowaniem sprawcy. Oszustwo często jest umowne i odwołuje się do przestępstwa z art. 286 § 1–4 k.k. Porównując stosunek treści art. 289 k.k. do treści art. 298

⁵ www.master.page.com.pl, 10.06.2007.

⁶ Dz.U. 1994, Nr 126, poz. 615.

⁷ S. Noworyta, *Przestępczość ubezpieczeniowa*, Wiadomości Ubezpieczeniowe 1998, nr 5–6, s. 39.

⁸ O. Górniok, *Przestępczość gospodarcza i jej zwalczanie*, Warszawa 1994, s. 57.

⁹ T. Oczkowski, *Oszustwo jako przestępstwo majątkowe i gospodarcze*, Kraków 2004, s. 9.

§ 1 k.k., można zauważyć, iż dokonanie „oszustwa gospodarczego” odnosi się do zachowania, które mogłoby być rozpatrywane jako przygotowanie albo co najwyżej usiłowanie przestępstwa zwykłego oszustwa¹⁰. Oba te artykuły dotyczą celowego zachowania się sprawcy, którego istotą jest wprowadzenie w błąd pokrzywdzonego. Chronią one natomiast odrębne dobra prawne i odnoszą się do innego typu zachowań. Wskazane okoliczności stanowią uzasadnienie do przeanalizowania przepisu art. 298 k.k., który wciąż budzi wiele wątpliwości co do jego interpretacji i stosowania. Już sama nazwa „oszustwa ubezpieczeniowego” nadal budzi wiele wątpliwości co do jej trafności. Prawidłowe zrozumienie przepisu stanowi prawidłowe jego stosowanie i wykorzystanie w pełni jego funkcji ochronnej, która jest istotnym wzmocnieniem w walce z przestępczością ubezpieczeniową. W tym celu należy dokonać analizy prawnej art. 298 k.k.

Przedmiotem ochrony przewidzianej w art. 298 § 1 k.k. określającym typ oszustwa ubezpieczeniowego są interesy majątkowe instytucji ubezpieczeniowych, a pośrednio ponadindywidualne interesy społeczne, wyrażające się w utrzymaniu i funkcjonalnej sprawności tych instytucji czy przyczynianiu się do „zwiększania poczucia bezpieczeństwa ubezpieczonych i zapewnienia wypłacalności ubezpieczycieli”¹¹. Znając już przedmiot ochrony, należy przejść do istoty przestępstwa z art. 298 § 1 k.k. Polega ona na świadomym spowodowaniu np. podpalenia budynku, spowodowania wypadku drogowego. Przyjęcie natomiast tego odszkodowania uzasadnia odpowiedzialność na podstawie art. 286 § 1 k.k. w związku np. z art. 294 § 1 k.k.¹²

Celem przepisu art. 298 k.k. jest ograniczenie zjawiska polegającego na wyłudzeniu odszkodowania od zakładu ubezpieczeń. Przy czym ustawodawca dokonał tutaj kryminalizacji zachowań stanowiących przygotowanie do właściwego wyłudzenia odszkodowania (osiągnięcia przez sprawcę korzyści majątkowej poprzez rozporządzenie majątkiem przez zakład ubezpieczeń). Chodzi tutaj zatem o ochronę przed potencjalną

¹⁰ *Uzasadnienie rządowego projektu nowego Kodeksu karnego*, PiP (wkładka) Warszawa 1994, nr 3 (uaktualnione przez Departament Kadr i Szkolenia Ministerstwa Sprawiedliwości), s. 212.

¹¹ J. Skorupka, *Prawo karne gospodarcze*, Warszawa 2005, s. 101.

¹² *Ibidem*.

szkodą (zagrożeniem)¹³. Ochroną taką objęte są ubezpieczenia w najszerszym zakresie, a więc ubezpieczenia społeczne i gospodarcze, przymusowe lub dobrowolne zawierane przez osoby fizyczne lub prawne¹⁴. Bezpieczeństwo obrotu gospodarczego, a w szczególności bezpieczeństwo związane z usługami (np. podmiotu prowadzącemu działalność gospodarczą) nie stanowi przedmiotu ochrony art. 298 k.k. Cel przepisu w postaci bezpieczeństwa zakładałby ograniczenie albo eliminację ryzyka. Tymczasem stanowi ono podstawę obrotu gospodarczego. Przedmiotem ochrony rozważanego przepisu karnego nie są również inne przepisy prawne, regulujące rynek ubezpieczeń, lecz reguły prawidłowego funkcjonowania tego rynku, wyznaczone przez te przepisy¹⁵. Zdaniem A. Wąska, bezpieczeństwo obrotu gospodarczego, a w szczególności bezpieczeństwo związane z usługami ubezpieczeniowymi, nie stanowi przedmiotu ochrony przepisu art. 298 k.k. Cel przepisu w postaci bezpieczeństwa zakładałby eliminację lub ograniczenie ryzyka. Tymczasem ryzyko to stanowi podstawę obrotu gospodarczego¹⁶.

Kolejną kwestią, którą należy poruszyć w przypadku art. 298 k.k., jest samo zachowanie się sprawcy przestępstwa oraz pojęcie umowy ubezpieczeniowej, która jest niezbędna do wypłaty odszkodowania i zaistnienia przestępstwa z art. 298 k.k. Zachowanie się sprawcy przestępstwa polega na spowodowaniu zdarzenia będącego podstawą do wypłaty odszkodowania z tytułu zawartej umowy ubezpieczenia. Zachowanie takie popularnie nazywa się oszustwem ubezpieczeniowym. Jest to zatem każde zachowanie, z którego skutkiem łączy się wypłata odszkodowania, bez względu na to, czy było ono tylko pozorowane, czy spowodowane umyślnie w celu wyłudzenia odszkodowania z tytułu ubezpieczenia¹⁷. Jak już wcześniej wspomniano, odszkodowanie wypłacane jest z tytułu zawartej umowy ubezpieczeniowej. Oznacza ona

¹³ R. Zawłocki [w:] *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz do artykułów 222–326*, A. Wąsek (red.), Warszawa 2006, s. 116.

¹⁴ A. Marek, *Komentarz do Kodeksu karnego. Część szczególna*, Warszawa 2000, s. 340.

¹⁵ R. Zawłocki, *Oszustwa gospodarcze. Analiza przepisów art. 297 i 298 k.k.*, MP 6/2003, s. 259.

¹⁶ *Ibidem*, s. 261.

¹⁷ M. Bojarski [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, O. Górniok (red.), Warszawa 2006, s. 873.

każdą umowę ubezpieczeniową, która może być podstawą wypłaty odszkodowania. Zgodnie zaś z art. 805 § 2 pkt 1 k.c. charakter taki ma każda umowa ubezpieczenia majątkowego, ponieważ w przypadku tego typu umowy świadczenie zakładu ubezpieczeń polega na zapłacie określonego odszkodowania za szkodę powstałą wskutek przewidzianego w umowie wypadku. Tym samym dyspozycja art. 298 § 1 nie obejmuje ubezpieczeń osobowych, w przypadku których, zgodnie z art. 805 § 2 pkt 2 k.c., wypłacane przez zakład ubezpieczeń świadczenia nie są odszkodowaniami¹⁸. Polegają one na zapłacie umownej sumy pieniężnej, renty lub innego świadczenia określonych jako sumę ubezpieczeń¹⁹. Pod art. 298 § 1 k.k. nie będą też podpadać wypłaty z tytułu reasekuracji ryzyka ubezpieczeniowego z uwagi na brak bezpośredniego stosunku prawnego pomiędzy ubezpieczającym (ubezpieczonym) a zakładem reasekuracji oraz wypłaty z Ubezpieczeniowego Funduszu Gwarancyjnego. Do zadań tego funduszu należy co prawda wypłata odszkodowań za szkodę na osobie, gdy szkoda została wyrządzona w okolicznościach uzasadniających odpowiedzialność cywilną oraz za szkody na mieniu i osobie, ale tylko w okolicznościach ściśle określonych w art. 98 ust. 1 ustawy z 22 maja 2003 r. O ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym, Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych²⁰. Ł. Pohl wskazuje, iż przedstawione rozwiązanie należy jak najszybciej poprawić, albowiem dopuszczalna ochrona ubezpieczeń osobowych z art. 286 k.k. wydaje się tutaj niewystarczająca²¹. Definicja umowy ubezpieczeniowej z k.c. nie odnosi się do ubezpieczeń morskich²² i pośrednich (art. 820 k.c.).

Wiele wątpliwości w literaturze dotyczących pytania, czy zdarzenie dające podstawę wypłacenia odszkodowania musi być rzeczywiście spo-

¹⁸ O. Górniok, *Przestępstwa gospodarcze. Rozdział XXXVI i XXXVII k.k. Komentarz*, Warszawa 2000, s. 40.

¹⁹ Por. art. 831 i 832 k.c., Dz.U. z 2003 r., Nr 124, poz. 1151.

²⁰ Dz.U. 2003, Nr 124, poz. 1152, z późn. zm.

²¹ Ł. Pohl, *Przestępstwo tzw. oszustwa ubezpieczeniowego (art. 298 k.k.). Uwagi zasadnicze*, RPEiS 2001, nr 4, s. 83.

²² Zgodnie z art. 292 § 1 k.m. przez umowę ubezpieczenia morskiego ubezpieczyciel zobowiązuje się w zamian za składkę ubezpieczeniową wypłacić odszkodowanie za szkody poniesione wskutek niebezpieczeństwa, na jakie przedmiot ubezpieczenia jest narażony w związku z żeglugą morską.

wodowane, czy też dla zrealizowania tego fragmentu oszustwa ubezpieczeniowego wystarczy jego pozorowanie. Zdaniem J. Wojciechawskiego i P. Kardasa zdarzenia te muszą być rzeczywiście spowodowane²³. Natomiast R. Góral dopuszcza oprócz wzniesienia pożaru (zdarzenia rzeczywiste) celowe uszkodzenie pojazdu (porozowane zdarzenie)²⁴. Powstaje również pytanie w związku z definicją umowy ubezpieczeniowej, czy pojęcie „zdarzenie”, użyte w art. 298 § 1 k.k., można przyjąć jako odpowiednik używanego w kodeksie cywilnym pojęcia „wypadek” (poza polem penalizacji w art. 298 znajduje się zachowanie sprawcy polegające tylko na upozorowaniu wypadku). Odpowiedzi twierdzącej udziela m.in. P. Kardas oraz A. Marek²⁵. Podobny pogląd prezentuje W. Jaroach, który upozorowanie wypadku ubezpieczeniowego uznaje za wprowadzenie w błąd ubezpieczyciela, a zatem etap oszustwa²⁶. Zdaniem J. Skorupki w art. 298 § 1 nie chodzi tylko o spowodowanie takiego zdarzenia, które zostało przewidziane w umowie ubezpieczenia i którego zajście powoduje odpowiedzialność odszkodowawczą ubezpieczyciela – ale też każdego innego zdarzenia, które jest podstawą wypłaty odszkodowania. Oszustwo z tego przepisu będzie zachodzić zarówno wtedy, gdy sprawca zażąda wypłaty odszkodowania z tytułu zawartej umowy ubezpieczenia, powołując się na wypadek, który miał miejsce, ale nie miał cech wypadku losowego, jak i wtedy, gdy sprawca domagając się wypłaty odszkodowania za rzeczywiście zaistniały wypadek, niezgodnie z prawem określi wysokość powstałej szkody, domagając się zawyżonego roszczenia. Czyny polegające na działaniu sprawcy oszustwa ubezpieczeniowego będą zatem podstawą wypłaty odszkodowania. Czyn opisany w art. 298 § 1 k.k. może być spowodowany zarówno przez osobę, która jest stroną umowy ubezpieczenia, jak i przez inną osobę, byleby sprawca działał w celu uzyskania odszkodowania²⁷. Według O. Górniok w płaszczyźnie wykładni językowej, czym innym jest zdarzenie spowodowane,

²³ J. Wojciechowski, *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 1997, s. 522; P. Kardas [w:] *Kodeks karny. Część szczególna*, A. Zoll (red.), Kraków 1999, s. 330.

²⁴ R. Góral, *Kodeks karny, Praktyczny komentarz*, Warszawa 1998, s. 391.

²⁵ P. Kardas, *op. cit.*, s. 326 (695–698); A. Marek, *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2004, s. 543.

²⁶ W. Jaroach, *Przestępczość na rynku ubezpieczeń*, Warszawa 2002, s. 41.

²⁷ J. Skorupka, *Wybrane zagadnienia konstrukcji typów szczególnych przestępstw oszustwa*, MP 2004, nr 14, s. 637.

a czym innym upozorowane. Nie jest powodowaniem zdarzenia preparowanie śladów jego rzekomego nastąpienia, np. takiego uszkodzenia pojazdu, które ma dowieść, iż rzekomo zderzył się on z innym pojazdem, czy zniszczenia zamknięć jakiegoś pomieszczenia w celu wywołania przekonania, iż dokonano kradzieży z włamaniem²⁸. Przekonujący wydaje się jednak pogląd przeciwny utożsamianiu pojęcia zdarzenia, o którym mowa w art. 298 k.k., z pojęciem wypadku (w art. 805 k.c.)²⁹. Zdarzeniem w rozumieniu art. 298 k.k. będzie zatem zarówno zdarzenie przewidziane w umowie ubezpieczenia, jak i zdarzenie będące podstawą do wypłaty odszkodowania³⁰. Zdaniem Ł. Pohl istotą karalnego zachowania się sprawcy rozważanego przestępstwa jest wywołanie stanu, w którym aktualizuje się obowiązek zapłaty odszkodowania.

Ustawodawca jednoznacznie wskazuje na zdarzenia stanowiące podstawę do wypłaty odszkodowania, a nie kreację wypadku. Jeżeli bowiem zdarzenie jest wynikiem zachowania się sprawcy, to nie jest już wypadkiem ubezpieczeniowym³¹. Zdarzenie pozorujące wypadek ubezpieczeniowy to zdarzenie wywołujące cechy tego wypadku. Wypadek od zdarzenia różni się tylko tym, iż wypadek jest zdarzeniem losowym, wynik zachowania się sprawcy – zdarzeniem umyślnie przez niego zderminowanym.

Zdarzenie, które nie odpowiada wypadkowi ubezpieczeniowemu, określonymu w umowie ubezpieczenia, nie jest „zdarzeniem” w rozumieniu art. 198 § 1 k.k. O tym, czy zdarzenie wywołane przez sprawcę stanowi podstawę odszkodowania (wykazuje cechy wypadku), decydują kryteria obiektywne, oparte na cechach szczególnych wypadku określonego w umowie ubezpieczeniowej, a nie sprawca lub pokrzywdzony³². Jeżeli zdarzenie nie nosiło znamion wypadku, a stanowiło podstawę wypłaty odszkodowania, to jego kreację należy kwalifikować z art. 286 k.k. (oszustwo). Jeżeli zaś sprawca mylnie przyjął, iż wywołane przez niego zdarzenie stanowi podstawę odszkodowania, to jego zachowanie na-

²⁸ O. Górniok, *Przestępstwa gospodarcze...*, s. 41.

²⁹ Por. art. 805 § 1; Dz.U. z 2003 r., Nr 124, poz. 1152. Przez umowę ubezpieczenia zakład ubezpieczeń zobowiązuje się spełnić określone świadczenie w razie zajścia przewidzianego w umowie wypadku, a ubezpieczający zobowiązuje się zapłacić składkę.

³⁰ T. Bojarski, *Kodeks karny...*, s. 611.

³¹ R. Zawłocki, *op. cit.*, s. 263.

³² *Ibidem*.

leży kwalifikować jako usiłowanie udolnego albo nieudolnego oszustwa ubezpieczeniowego (por. art. 14 § 1 i 2 k.k.)³³. Spowodowanie zdarzenie, w rozumieniu przepisu art. 298 § 1 k.k., oznacza każde dowolne zachowanie się sprawcy prowadzące do upozorowania wypadku ubezpieczeniowego (zdarzenia niepewnego i niezależnego od woli ubezpieczonego)³⁴. Istotą karalnego zachowania się sprawcy jest bezprawne wywołanie stanu pozorującego wypadek ubezpieczeniowy. Chodzi tutaj o swoiste sfałszowanie przez sprawcę stanu rzeczywistego. Fałsz ten może dotyczyć bezpośrednio rzeczy objętej ubezpieczeniem (fałsz materialny) albo identyfikacji tej rzeczy (fałsz intelektualny). Z analizowanego przepisu wynika, iż kreacja fałszu musi nastąpić po zawarciu umowy ubezpieczenia³⁵. Ubezpieczenia mienia w ilości nieodpowiadającej rzeczywistemu stanowi rzeczy i następnie np. jego zniszczenie w celu uzyskania odszkodowania nie stanowi spowodowania zdarzenia, w rozumieniu analizowanego przepisu³⁶. Powodowanie zdarzenia nie jest natomiast sytuacją, w której sprawca domaga się odszkodowania za rzeczywiście zaistniały wypadek losowy, kłamliwie określa wysokość spowodowanej szkody i przedstawia zawyżone roszczenia³⁷. Wskazane elementy fałszowania przez sprawcę okoliczności ubezpieczeniowych należy odnosić do przepisu art. 286 k.k. Ustawodawca kryminalizuje w art. 298 k.k. samo wywołanie zdarzenia, które potencjalnie stanowi podstawę do wypłaty odszkodowania.

Sprawca rozważanego przestępstwa nie musi dokonywać jakichkolwiek innych czynności związanych z otrzymaniem odszkodowania. Dla bytu tego przestępstwa nie jest konieczne, aby zakład ubezpieczeń zapoznał się z dokumentami przedłożonymi przez sprawcę, a tym bardziej, aby sprawca wprowadził w błąd zakład ubezpieczeń co do rzeczywistych zdarzeń. Powzięcie przez zakład ubezpieczeń informacji o zdarzeniu nie stanowi warunku karalności jego sprawcy.

Rozważaną czynność sprawczą z art. 298 § 1 k.k. można popełnić przez działanie i zaniechanie. Odpowiedzialność za zaniechanie opiera

³³ A. Pyka, *Oszustwo asekuracyjne*, MoP 1999, nr 9, s. 14.

³⁴ R. Zawłocki, *op. cit.*, s. 1264.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ Por. wyrok SN z 9.03.1933 r., ZO 94/33.

³⁷ O. Górniok, *Prawo karne gospodarcze*, Warszawa 2003, s. 94.

się tutaj na szczególnym prawnym obowiązku działania sprawcy (por. art. 2 k.k.)³⁸. Wypłata odszkodowania przez zakład ubezpieczeń oraz osiągnięcie przez sprawcę korzyści majątkowych nie są wymagane dla bytu rozważanego przestępstwa³⁹.

Podmiotem przestępstwa może być każda osoba zdolna do ponoszenia odpowiedzialności karnej. Będzie nim zarówno strona umowy ubezpieczenia, jak i osoba powodująca swoim zachowaniem zdarzenie, które jest podstawą wypłaty odszkodowania dla kogoś innego⁴⁰. Ustawodawca nie wymaga, aby sprawca rozważanego przestępstwa był w jakikolwiek sposób związany umową ubezpieczeniową, na podstawie której wypłacone jest odszkodowanie⁴¹. Nie jest tu ważne, kto odnosi korzyści z wypłaty odszkodowania, lecz samo wypłacenie niesłusznego odszkodowania.

Przestępstwo to nie jest uzależnione od skutku w postaci niekorzystnego rozporządzenia mieniem (wypłaty odszkodowania). Jest ono popełnione w chwili spowodowania zdarzenia, które dopiero w przyszłości może doprowadzić do wypłaty tego odszkodowania. W wyniku zachowania się sprawcy zostaje tylko narażony interes gospodarczy towarzystwa ubezpieczeniowego, a nie powstaje rzeczywista strata⁴². Należy podkreślić, iż korzyścią z przestępstwa jest również korzyść dla innej osoby (art. 115 § 4 k.k.). Przestępne działanie osoby trzeciej na rzecz ubezpieczonego stanowi zatem zachowanie równie karygodne, jak działanie samego beneficjanta odszkodowania⁴³. Strona podmiotowa oszustwa ubezpieczeniowego polega na zamiarze bezpośrednim kierunkowym; sprawca chce wyłudzić odszkodowanie i w tym celu powoduje zdarzenie, będące podstawą do jego wypłacenia⁴⁴.

Artykuł 298 § 1 może często pozostawać w zbiegu kumulatywnym z przepisami kodeksu, w których spenalizowano zachowania polegające na stwarzaniu niebezpieczeństwa dla życia i zdrowia oraz bezpieczeń-

³⁸ R. Zawłocki, *op. cit.*, s. 1265.

³⁹ J. Raglewski, *Przestępstwo oszustwa asekuracyjnego w nowym Kodeksie karnym*, Prawo Spółek 1998, nr 9, s. 43.

⁴⁰ T. Bojarski, *op. cit.*, s. 613.

⁴¹ W. Jaroch, *op. cit.*, s. 40–41.

⁴² M. Bojarski, *op. cit.*, s. 874.

⁴³ R. Zawłocki, *op. cit.*, s. 1266.

⁴⁴ T. Bojarski, *op. cit.*, s. 612.

stwa powszechnego. Duże rozbieżności w doktrynie wywołuje kwestia zbiegu art. 298 § 1 z art. 286 § 1.

Przekonujący wydaje się pogląd, zgodnie z którym, w przypadku gdy sprawca swoim zachowaniem najpierw powoduje zdarzenie będące podstawą wypłaty odszkodowania, a następnie składa wnioski o taką wypłatę, należy przyjąć wielość czynów, rozważając jednocześnie możliwość uznania pierwszego z zachowań sprawcy za współkarany czyn uprzedni⁴⁵. A. Marek opowiada się w takiej sytuacji za kumulatywną kwalifikacją prawną, jako najlepszym sposobem oddania całej zawartości kryminalnej zachowania sprawcy⁴⁶. Nie można jednak tracić z pola widzenia negatywnego warunku multikwalifikacji zarówno w wymiarze legislacyjnym, jak i w kategoriach sądowo-prokuratorskiej kwalifikacji czynu. Racjonalny ustawodawca nie powtarza zakazu już ustalonego innym przepisem, jeżeli za jego przekroczenie nie wprowadza innej sankcji mającej uzasadnienie w racjonalnej polityce kryminalnej⁴⁷. Jeżeli jednak w omawianym przypadku przyjąć występowanie jedności czynów – a tak będzie szczególnie wtedy, gdy sprawca działa w warunkach czynu ciągłego określonego w art. 12 – właściwe wydaje się zastosowanie pozornego zbiegu przepisów opartego na zasadzie pochłaniania, przy czym przepisem pochłaniającym jest art. 286 § 1⁴⁸. Nie może być mowy o zbiegu przepisu art. 298 k.k. z przepisami ustawy o działalności ubezpieczeniowej. Wynika to już z samego przedmiotu ochrony wskazanych przepisów, których celem jest zapewnienie gwarancji prawidłowości prowadzenia działalności ubezpieczeniowej lub brokerskiej, dalej ochrona instytucji ubezpieczeniowych przed szkodliwymi działaniami osób zasiadających w gremiach decyzyjnych tych zakładów, czy pewność w obrocie informacjami dotyczącymi tych instytucji. Przepisy te swoją treścią nawiązują bardziej do uregulowań zawartych w ustawie prawa o publicznym obrocie papierami wartościowymi⁴⁹ niż do uregulowania zawartego w kodeksie karnym⁵⁰.

⁴⁵ P. Kardas, *op. cit.*, s. 544.

⁴⁶ A. Marek, *op. cit.*, s. 544.

⁴⁷ K. Buczkowski, *Przestępstwa gospodarcze*, Warszawa 2000, s. 42.

⁴⁸ T. Bojarski, *op. cit.*, s. 612.

⁴⁹ Dz.U. Nr 118, poz. 754. Ustawa z 21.08.1997 r. prawa o publicznym obrocie papierami wartościowymi.

⁵⁰ K. Buczkowski, *Przestępstwa giełdowe – nowa regulacja prawna*, PPK 1998, nr 18, s. 29 i n.

Trudno dopatrzeć się również możliwości zbiegu art. 298 k.k. z przepisami karnymi zawartymi w kodeksie handlowym. Przepisy tam ujęte mogą zostać wykorzystane co prawda dla ochrony rynku ubezpieczeń (głównie: spółek prowadzących działalność ubezpieczeniową) przed szeroko pojętymi przestępstwami ubezpieczeniowymi, natomiast nie znajdują zastosowania – ze względu na rozbieżny zakres regulacji – w zbiegu z art. 298 k.k.⁵¹

B. Sałata przedstawia, że zachowanie się sprawcy analizowanego przestępstwa nie może także być kwalifikowane jako usiłowanie oszustwa⁵². Przestępstwo z art. 298 k.k. jest dokonane w chwili spowodowania zdarzenia pozorującego wypadek ubezpieczeniowy. Usiłowanie popełnienia przestępstwa oszustwa należy zatem przyjmować od chwili zgłoszenia tego zdarzenia do zakładu ubezpieczeń⁵³. Dlatego przestępstwo z art. 298 k.k. nie będzie stanowiło czynu współkaranego uprzednio w odniesieniu do przestępstwa oszustwa (wyłudzenie odszkodowania), lecz odrębne przestępstwo. W przypadku wyłudzenia odszkodowania na podstawie upozorowania wypadku, zastosowanie będzie miał przepis art. 298 k.k. i osobno art. 286 § 1 k.k. na zasadzie realnego zbiegu przestępstw⁵⁴. Wynik zachowania się sprawcy w przypadku przestępstwa ubezpieczeniowego jest w ustawie ściśle (materialnie) określony. Materialny charakter wynika z gramatycznego znaczenia pojęć użytych w art. 298 k.k. (techniki legislacyjnej). Zdarzenie będące podstawą do wypłaty odszkodowania z tytułu umowy ubezpieczenia i stanowiący wynik karalnego zachowania się sprawcy należy uznać za znamię skutku z art. 298 § 1 k.k. Powołany przepis określa zatem przestępstwo materialne.

Przestępstwo z art. 298 § 1 k.k. zostaje popełnione w chwili podjęcia przez sprawcę czynności zmierzających do wywołania zdarzenia pozorującego wypadek ubezpieczeniowy (usiłowanie). Wypłata odszkodowania przez zakład ubezpieczeń oraz osiągnięcie przez spraw-

⁵¹ K. Buczkowski, *op. cit.*, s. 42–43.

⁵² B. Sałata, *Oszustwa ubezpieczeniowe (wybrane zagadnienia)*, Prok. i Pr. 1999, nr 5, s. 53.

⁵³ O. Górniok, *Przestępstwa gospodarcze...*, s. 44–45.

⁵⁴ L. Pohl, *Przestępstwo upozorowania wypadku ubezpieczeniowego (art. 298 k.k.) i następujące po nim przestępstwo oszustwa (art. 286 k.k.) – zbieg przestępstw*, RPEiS 2002, nr 3. Odmienne P. Kardas [w:] *Kodeks karny...*, A. Zoll (red.), s. 335.

cę korzyści majątkowych nie są wymagane dla bytu rozważanego przestępstwa⁵⁵.

Przepis art. 298 § 2 k.k. przewiduje klauzulę niekaralności, w razie gdy sprawca przed wszczęciem postępowania karnego dobrowolnie zapobiegł wypłacie odszkodowania. Nie zachodzi takie zapobieżenie w sytuacji, gdy sprawca pobrał odszkodowanie, po czym je z własnej inicjatywy zwrócił, choćby niezwłocznie, skoro warunkiem niekaralności jest niedopuszczenie do wypłacenia mu odszkodowania. Tym bardziej nie może skorzystać z bezkarności sprawca, który po pobraniu odszkodowania zaspokoił roszczenie wysuwane przez pokrzywdzoną instytucję ubezpieczeniową⁵⁶. Czynny żal przewidziany w art. 298 § 2 k.k. powinien nastąpić przed wszczęciem postępowania karnego przeciwko określonej osobie.

Rozważana instytucja odnosi się do każdego sprawcy, nie tylko podmiotów wskazanych w umowie ubezpieczenia. Czynny żal może także polegać na nakłanianiu przez sprawcę osoby ubezpieczonej, aby nie przejmowała ona odszkodowania⁵⁷. Ł. Pohl stwierdza, iż rozważany przepis faktycznie odnosi się do sytuacji, która znajduje się poza zakresem kryminalizacji z art. 298 § 1 k.k., dotyczy ona bowiem zachowania zakładu ubezpieczeń (pokrzywdzonego) w związku z oszustwem, a nie spowodowaniem zdarzenia pozorującego wypadek ubezpieczeniowy. W rezultacie sprawca przestępstwa z art. 298 k.k. będzie mógł skorzystać z przywileju wskazanego z art. 286 k.k. (oszustwa)⁵⁸.

Oszustwo ubezpieczeniowe stanowi odrębny od zwykłego oszustwa instrument w zwalczaniu nieuczciwych praktyk w obrocie gospodarczym. Art. 298 k.k. wyraźnie odbiega od charakteru z art. 286 k.k. W związku z tym określenie go mianem oszustwa może powodować uzasadnione zastrzeżenia. Nazwa „oszustwa ubezpieczeniowe” w tym przypadku jest umowna, lecz nietrafna. Istotą przestępstwa z art. 298 k.k. jest zaś karalna kreacja przesłanki aktualizującej uprawnienie do otrzymania od-

⁵⁵ J. Raglewski, *Przestępstwo oszustwa asekuracyjnego w nowym Kodeksie karnym*, Prawo Spółek 1998, nr 9, s. 43.

⁵⁶ J. Wojciechowski, *op. cit.*, s. 523.

⁵⁷ K. Buchała, *Komentarz do Ustawy o ochronie gospodarczej*, Warszawa 1995, s. 79.

⁵⁸ Ł. Pohl, *op. cit.*, s. 86.

szkodowania z tytułu umowy ubezpieczenia. Właściwą nazwą tego przestępstwa jest więc „upozorowanie wypadku ubezpieczeniowego”.

Problem zwalczania i minimalizowania skutków przestępczości ubezpieczeniowej od kilku już lat coraz bardziej aktywizuje działalność zarówno organów ścigania, jak też całego rynku ubezpieczeniowego.

Przestępstwa ubezpieczeniowe oznaczają wysokie koszty społeczne, a odszkodowania wypłacane w wyniku popełnionych przestępstw ubezpieczeniowych – stratę dla uczestników rynku, zakładów ubezpieczeń, akcjonariuszy i ubezpieczonych – jednym słowem całego społeczeństwa. Z danych Polskiej Izby Ubezpieczeń (PIU) przedstawionych w komunikacie na temat analizy ujawnionych przestępstw ubezpieczeniowych wynika, że przestępczość na rynku ubezpieczeń nie maleje w istotny sposób w ostatnich latach. Zauważono jednak, że zmniejsza się liczba ujawnionych spraw, w których zachodzi uzasadnione przypuszczenie, że została podjęta próba wyłudzenia odszkodowania. Metody działania przestępców są coraz bardziej wyrafinowane, ale też coraz lepiej przygotowane są zespoły przeciwdziałające przestępczości w firmach ubezpieczeniowych, policji i prokuraturze. „Istnieje ponadto duża część przestępstw, które nie są ujawniane i stanowią tzw. ciemną liczbę. Straty w tym nierozpoznanym obszarze mogą znacznie przekraczać koszty w wyłudzeniach ujawnionych” – zaznacza PIU. Najczęściej ujawniane i najliczniejsze są przestępstwa dokonane w związku ze szkodami komunikacyjnymi objętymi ubezpieczeniami OC i AC. Wynika to z dużej liczby tego rodzaju ubezpieczeń w ogólnym portfelu umów oraz znacznej liczby zgłaszanych szkód komunikacyjnych, wśród których są również ewidentne wyłudzenia. „Odnotowuje się także większą liczbę zgłoszeń szkód z innych ubezpieczeń majątkowych, zwłaszcza pożarów, gdzie sumy roszczeń są bardzo wysokie, a sposób działania sprawców podpałek niejednokrotnie jest trudny do wykrycia. Ujawniane są przypadki dotyczące wyłudzeń w innych rodzajach ubezpieczeń, w tym również w ubezpieczeniach na życie, ale stanowią one mniejszą część przestępczej działalności klientów zakładów ubezpieczeń” – czytamy w komunikacie. Przestępstwa popełniają też pracownicy i współpracownicy firm ubezpieczeniowych. Są to kradzieże składek ubezpieczeniowych, fingowanie szkód – także przy współudziale osób pracujących na rzecz rynku ubezpieczeniowego, np. rzeczoznawców, lekarzy i policjantów.

Najczęściej wystawiają oni nieprawdziwe świadectwa i opinie, które uwiarygodniają zdarzenie ubezpieczeniowe.

Jednym z najważniejszych elementów skutecznej walki z przestępczością ubezpieczeniową jest coraz bardziej niezbędny profesjonalizm organów ubezpieczeniowych, ścigania i wymiaru sprawiedliwości. W obecnej sytuacji prawnej walka z tym zjawiskiem jest mało skuteczna. Powstają tu bowiem trudności w interpretowaniu samej istoty przestępstwa ubezpieczeniowego oraz wzbudzająca wątpliwości wykładnia przepisów karnych niwelująca skuteczne zapobieganie i przeciwdziałanie temu procederowi.